

GIÁO DỤC KĨ NĂNG SỐNG: QUAN ĐIỂM THỰC TIỄN VÀ TẦM NHÌN CHIẾN LƯỢC

• TS. TRẦN ANH TUẤN

Trường Đại học Giáo dục - ĐHQG Hà Nội

Giao dục kĩ năng sống (GDKNS) đang là vấn đề bức xúc cả trong đời sống thực tế và trong giới nghiên cứu. Hiện nay, Bộ GD-ĐT đang gấp rút chuẩn bị Chương trình GDKNS, tập huấn giáo viên và triển khai thí điểm thực hiện Chương trình GDKNS ngay trong năm học 2010- 2011 này. Đó là một sự cố gắng đáng ghi nhận của nhà quản lí và các nhóm NCKH.

Tuy nhiên, đây đã là một giải pháp tổng thể, mang tầm nhìn chiến lược phát triển GD, hay mới chỉ là một giải pháp tình thế với một Chương trình “cấp cứu” vừa nghiên cứu thử nghiệm, vừa điều chỉnh cho GDKNS? Hiệu quả GDKNS của chủ trương và cách làm này có thể đạt đến mức độ nào, liệu có thể đáp ứng yêu cầu và mong đợi của xã hội và người học? Hay cứ để sau hai, ba năm nữa chúng ta vẫn phải “làm lại từ đầu”?

Bài viết này sẽ góp phần trả lời các câu hỏi trên.

1. Giáo dục kĩ năng sống ở Việt Nam: nhu cầu tất yếu và bức tranh toàn cảnh

KNS hình thành ở mỗi cá nhân thông qua sự tổng hợp tri thức, thái độ, kinh nghiệm có được khi tham gia vào việc giải quyết các vấn đề, các tình huống trong cuộc sống bằng năng lực cá nhân. Dĩ nhiên, có nhiều con đường hình thành KNS:

- *Bằng trải nghiệm và tích lũy kinh nghiệm sống của cá nhân:* Bao gồm cả phương thức bị động, tự phát (“sống lâu lên lão làng”...) và phương thức chủ động (*học hỏi, đọc sách báo, tự rèn luyện...*);

- *Bằng giáo dục KNS,* tức bằng những tác động có mục đích, chủ động hình thành ở người học những giá trị và các KNS chọn lọc, đảm bảo cho họ thích ứng với cuộc sống, hoàn thiện nhân cách và hữu ích cho phát triển xã hội. Chủ thể tác động ở đây chủ yếu là gia đình và nhà trường.

Ngay từ những năm 70 của thế kỉ XX đã có các cảnh báo (A. Toffler với “*Cú sốc của tương*

lai”; J. Delors với “*Học tập - một kho báu tiềm ẩn*” và một số nghiên cứu thử nghiệm GD KNS trong giáo dục dân số, giáo dục môi trường...), nhưng phải đến Diễn đàn thế giới về giáo dục cho mọi người (tại Dakar, Senegal, 2000) với *Chương trình hành động Dakar* mới xác định rõ GDKNS là một trong 6 mục tiêu hàng đầu của mỗi quốc gia: “*mỗi quốc gia phải đảm bảo cho người học được tiếp cận chương trình GDKNS phù hợp*”[1].

Cho đến nay, GDKNS đã trở thành một xu thế tất yếu trong phát triển giáo dục toàn cầu. Ở hầu hết các nước tiên tiến, GDKNS được đưa vào Chương trình giáo dục quốc gia và là hoạt động rộng khắp trong các tổ chức xã hội. Có thể nhận thấy điều đó qua các trang Web và mạng xã hội, qua các sách xuất bản và các chương trình đào tạo...

Ở Việt Nam, trong quá trình chuyển đổi sang nền kinh tế thị trường và hội nhập quốc tế, thế hệ trẻ (và HS nói riêng) đang đối mặt với quá nhiều tệ nạn xã hội thâm nhập vào học đường. Có nhiều nguyên nhân, song chắc chắn có nguyên nhân từ phía giáo dục nhà trường: Chương trình giáo dục trong các nhà trường và đội ngũ giáo chức quá bận tâm về trang bị kiến thức sách vở, lại chưa được cập nhật các giá trị sống và các kĩ năng sống để giúp người học thích ứng và đối phó hiệu quả với những thay đổi nhanh chóng, đa dạng và phức tạp của cuộc sống đương đại...

Các bậc cha mẹ là những người đầu tiên cảm nhận rõ nhất hiện trạng và các nguyên nhân, đặc biệt là về nguy cơ của bất cập giáo dục. Và từ đó hình thành nhu cầu thực tiễn của xã hội. Bởi vậy, trong khi nhà trường và hệ thống giáo dục chính thống còn đang lúng túng tiếp cận với các hội thảo quốc tế và tìm kiếm bước đi ban đầu thì từ nhu cầu thực tiễn đã nhanh chóng xuất hiện nhiều hoạt động GDKNS bên ngoài nhà trường.

Để khái quát toàn cảnh về GDKNS ở Việt Nam hiện nay cần một sự nhìn nhận tổng thể.

Dưới đây là một số khảo sát riêng về các hoạt động GDKNS trong và ngoài nhà trường.

1. Trước hết phải kể đến các hoạt động GDKNS từ ngoài nhà trường, phản ánh ở sự nở rộ hàng chục trung tâm GDKNS, các công ty tư vấn- giáo dục KNS (Cty Psyconsul.Co., Ltd, Cty Tâm Việt, các Trung tâm SAGA, Delta...), hàng trăm CLB, nhiều trang Web (www.kynangsong.ning.com, www.giaoduckynangsong.com, www.webtretho.com.vn...) và hàng nghìn bài viết về KNS trên mạng xã hội, và trên báo chí truyền thông.

2. Một số tổ chức của T.W Đoàn TNCS HCM với đặc thù thuận lợi đã chủ động đưa ra nhiều hình thức hoạt động CLB Kỹ năng, đề án giáo dục thanh niên, phong trào Thanh niên tình nguyện... Trong đó có cả việc thử nghiệm hoạt động "Học kĩ trong quân đội, "Teen leader", một số nơi còn có các lớp KNS theo lối thiền tu Phật giáo [2].

3. Bên cạnh đó, trước sức ép của nhu cầu thực tế giáo dục địa phương... cũng đã có các hoạt động GDKNS mang tính thử nghiệm được tiến hành ở một số tỉnh, thành và một vài trường phổ thông. Ví dụ, ở Hà Nội, Quảng Ninh, TP. Hồ Chí Minh...

4. Cho đến nay, trong giới khoa học giáo dục, nhu cầu tìm kiếm các giải pháp GDKNS ở Việt Nam cũng đang trở nên cấp thiết. Điều này phản ánh khá rõ nét ở tần xuất và số lượng ngày một nhiều các hội thảo quốc tế và quốc gia, đề tài nghiên cứu và bài báo khoa học, thậm chí đã có 1 vài luận án tiến sĩ, thạc sĩ...

Thực ra, GDKNS ở Việt Nam không phải vấn đề hoàn toàn mới. Ngay từ những năm 70- 80 thế kỉ trước, các dự án về Giáo dục dân số và sức khoẻ sinh sản, các dự án về Giáo dục môi trường, về Giáo dục sức khoẻ thể chất... đều đã xác định mục tiêu và cách thức trang bị các kĩ năng cá nhân nhằm giúp họ đương đầu với những vấn đề cuộc sống hiện đại. UNICEF đã có dự án hợp tác với Bộ GD-ĐT để đưa GDKNS vào học đường từ giữa thập niên 1990 bằng cách làm thí điểm ở một số trường THCS. Năm 2001, thông qua dự án "Giáo dục sống khỏe mạnh, kĩ năng sống cho trẻ và vị thành niên" thực hiện ở 120 trường THCS của 10 tỉnh trong cả nước [3].

Song với tư cách là một cách tiếp cận mới trong giáo dục - nhìn nhận GDKNS như là một vấn đề xã hội và xây dựng một chương trình

GDKNS có hệ thống, Việt Nam chỉ mới chính thức có Dự án nghiên cứu triển khai GDKNS do UNESCO tài trợ (Viện NCGD), với Hội thảo quốc tế "Chất lượng giáo dục và kĩ năng sống" (Hà Nội, tháng 10/ 2003); gần đây đang có một đề tài KHCN cấp Bộ về xây dựng Chương trình GDKNS cho trường phổ thông... Cả hai công trình này đều chưa có ảnh hưởng đáng kể đến thực tiễn GD. Với Dự án thì quy mô quá nhỏ, đã gần mười năm nhưng vẫn chỉ là "thí điểm" ở một số trường THCS; còn Đề tài thì mới đang ở giai đoạn bắt đầu triển khai tập huấn cho "cốt cán" các Sở GD-ĐT hè năm nay (8/2010).

5. Cuối cùng, dù khá muộn, Bộ GD-ĐT đã xác định chủ trương "đưa nội dung GDKNS vào chương trình học chính khóa trong các nhà trường phổ thông, từ bậc tiểu học đến THPT". Chủ trương Bộ GD-ĐT đưa GDKNS vào Chương trình giáo dục phổ thông đã xác định rõ: Chưa thể đưa GDKNS vào thành một môn học chính thức. Lồng ghép vào một số môn học phù hợp và chuyển tải trong các hoạt động ngoài giờ lên lớp. Hiện nay, Bộ đã triển khai thí điểm việc này ở một số nơi, tổ chức tập huấn giáo viên, diễn đàn thảo luận, trao đổi kinh nghiệm trong việc thí điểm ở 7 tỉnh, thành phố[3]. Song song, cũng có 03 đợt tập huấn "GDKNS ngoài giờ lên lớp" cho 57 tỉnh, thành từ 10- 24 tháng 8/ 2010. Toàn bộ sách và tài liệu hướng dẫn đều do Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam và NXB Giáo dục biên soạn và ấn hành[3].

GDKNS trong nhà trường, với tư cách là một Chương trình GD chính thống do Bộ GD-ĐT tổ chức và chỉ đạo thống nhất thực hiện toàn quốc, cũng chỉ là một trong nhiều con đường hình thành KNS ở mỗi người (từ đó, cho một và nhiều thế hệ). Nhưng GDKNS theo con đường giáo dục nhà trường sẽ đảm bảo vai trò chủ đạo của giáo dục và có thể đem lại hiệu quả cao hơn, nhờ tính khoa học và tính chuyên nghiệp của nó. Vấn đề là Chương trình GDKNS đó phải được khẩn trương đưa vào các nhà trường để bắt kịp nhu cầu thực tiễn đời sống và Chương trình đó cần đạt các mục tiêu gì, nội dung, phương pháp... được xây dựng như thế nào, theo quan điểm chiến lược nào?

Như trên đã cho thấy, KNS hình thành và phát triển ở mỗi cá nhân, và trở thành những năng lực thực tiễn có được từ kết quả tổng hợp từ nhiều con đường khác nhau. Các dòng hoạt động đó,

một mặt khẳng định **nhu cầu GDKNS đang trở nên “vấn đề xã hội” ở Việt Nam hiện nay**, đó là những minh chứng cho vai trò to lớn, có sức sống mạnh mẽ của giáo dục xã hội. Mặt khác, cũng cho thấy sự chậm trễ, thiếu hụt vai trò chủ đạo của GD nhà trường.

Tuy nhiên, có 2 vấn đề quan trọng hơn mà chúng tôi muốn khẳng định:

a) So với nhu cầu xã hội thì tất cả các hoạt động GDKNS nói trên vẫn còn quá nhỏ nhoi và hiện cũng chỉ là những bước đi ban đầu, mò mẫm và mang nặng tính tự phát.

b) Vai trò chủ đạo của nhà trường cần được khẳng định bằng một Chương trình GDKNS có tầm nhìn chiến lược, gắn với các mục tiêu thực tiễn và không thể thay thế, càng không thể tách rời các hoạt động GDKNS trong cộng đồng.

2. Quan điểm thực tiễn và định hướng nghiên cứu Chương trình GDKNS ở Việt Nam

Có thể rút ra *những bài học thực tiễn và định hướng nghiên cứu* nào từ bức tranh toàn cảnh trên đây cho chủ trương đưa GDKNS vào nhà trường, và cụ thể hơn, cho việc xây dựng một Chương trình GDKNS hiện nay?

2.1. Khái niệm kĩ năng sống

Trước hết, xin bắt đầu từ khái niệm KNS. Chọn một định nghĩa KNS cũng có nghĩa là xác định không chỉ mục tiêu GDKNS mà còn tầm mức của chiến lược và các giải pháp thực tiễn.

Theo chúng tôi, để xác định mục tiêu GDKNS cần phân biệt có 2 tầm mức trong một định nghĩa về KNS cho thực tiễn GD Việt Nam.

▪ *Một cách khái quát*, định nghĩa KNS của UNESCO đã nhấn mạnh khía cạnh “*là năng lực cá nhân để thực hiện đầy đủ các chức năng và tham gia vào cuộc sống hàng ngày...*”. Theo đó, một mặt, cần nhấn mạnh: KNS cũng chính là mục tiêu chung của GD nhà trường và là sản phẩm của quá trình giáo dục- dạy học dài lâu, và GDKNS là một nhiệm vụ cơ bản của giáo dục toàn diện, có vai trò tương tự như các nhiệm vụ giáo dục Đức, Trí, Thể, Mĩ... vốn có.

▪ *Mặt khác*, định nghĩa của UNESCO cũng nhấn mạnh: *KNS là những hành vi làm cho các cá nhân có thể thích nghi và giải quyết có hiệu quả các yêu cầu và thách thức của cuộc sống*”.

Theo đó, GDKNS là một chương trình giáo dục cập nhật. Trên cơ sở nghiên cứu xác định *đâu là “các yêu cầu và thách thức của cuộc sống”* từ sự phát triển nhanh chóng của xã hội loài người nói chung và *đâu là “các yêu cầu và thách thức của cuộc sống”* từ hoàn cảnh kinh tế-xã hội đặc thù của mỗi quốc gia, dân tộc, mỗi địa phương... mà *lựa chọn một “bộ” KNS*, với tư cách một *hệ thống mục tiêu* và từ đó xây dựng các chương trình GDKNS lồng ghép phù hợp cho mỗi lứa tuổi, giới, mỗi ngành nghề và mỗi bậc học nói riêng.

Chỉ với một cách hiểu định nghĩa KNS đầy đủ như vậy mới có được một tầm nhìn chiến lược, và từ đó mới có thể hoạch định *một giải pháp tổng thể* cho việc nghiên cứu KNS và lồng ghép, tích hợp GDKNS vào Chương trình GD nhà trường hiện hành, yêu cầu này cũng đồng nghĩa với việc “*cải cách*” Chương trình GD thêm một lần nữa.

2.2. Tầm nhìn chiến lược cho GDKNS ở Việt Nam

Như chúng tôi đã phân tích ở trên, GDKNS ở Việt Nam hiện còn đang thiếu hẳn một tầm nhìn chiến lược, và vì thế, mặc dù trên thực tế có nhiều hoạt động GDKNS đạt được một số kết quả rất đáng ghi nhận... nhưng thực chất vẫn chỉ là các nghiên cứu *riêng lẻ, bộ phận, chưa đủ tầm*, chưa thể có được một giải pháp tổng thể. Không chỉ các công ty, trung tâm tư vấn, các tổ chức xã hội... ngay cả các nhóm chuyên gia nghiên cứu cũng chưa xác định rõ vị trí của mình ở đâu, sẽ góp phần như thế nào cho mục tiêu chung của một chiến lược GDKNS ở Việt Nam.

Theo chúng tôi hiểu, tầm nhìn chiến lược cho một giải pháp tổng thể về GDKNS ở Việt Nam hiện nay, cần xác định:

▪ *GDKNS thực chất là giáo dục lối sống cho thế hệ trẻ*. Do đó, mục tiêu GDKNS phải là một trong các mục tiêu giáo dục toàn diện, nhằm bổ sung, hoàn chỉnh cho các nhiệm vụ giáo dục Đức, Trí, Thể, Mĩ... vốn có. Bởi vậy, không thể chỉ coi GDKNS như là một số kĩ năng “cập nhật”, như cách làm đơn giản của một số CLB, cũng không thể chỉ “lồng ghép” trong một, hay một vài môn học nào... như một số nhóm nghiên cứu chủ trương.

▪ GDKNS phải là một trong các mục tiêu hàng đầu của mỗi quốc gia: “*mỗi quốc gia phải đảm bảo cho người học được tiếp cận chương*

trình giáo dục kĩ năng sống phù hợp"[1]. GDKNS không chỉ và không thể bó hẹp trong phạm vi nhà trường. Đành rằng vai trò của nhà trường vẫn là trung tâm trong công tác GDKNS, nhưng nếu thiếu sự gắn kết đồng bộ với các hoạt động gia đình, cộng đồng xã hội về GDKNS, thiếu sự huy động sức mạnh của cộng đồng và thiếu các thiết chế xã hội... thì GDKNS trong nhà trường vẫn khó vượt qua khuôn khổ một mô kiến thức lí thuyết. Điều đó trái với bản chất của KNS và GDKNS.

Từ những phân tích trên đây có thể khẳng định rằng: cho đến nay chưa có ai, đơn vị nào, kể cả Bộ GD-ĐT... đưa ra được một Giải pháp tổng thể về GDKNS ở Việt Nam, với tư cách một Chương trình hành động quốc gia, dù ít nhất là một phác thảo chiến lược.

Do vậy, bên cạnh xây dựng một Chương trình đưa GDKNS vào nhà trường phổ thông như hiện nay, nếu Bộ GD-ĐT vẫn không sớm chủ trương xây dựng một giải pháp tổng thể về GDKNS như là một Chương trình hành động quốc gia, sau đây vài ba năm nữa chúng ta sẽ phải "làm lại từ đầu"?

2.3. Phác thảo một Giải pháp tổng thể GDKNS ở Việt Nam

Trong phạm vi bài viết này chúng tôi chỉ phác thảo vài nét cơ bản của một lộ trình, chứ chưa phải bản thân giải pháp.

▪ Trước hết, đã đến lúc phải thay đổi nhận thức và tư duy về giáo dục kĩ năng sống của cán bộ quản lí các cấp và đội ngũ giáo viên các bậc học. Xét từ nhu cầu bức xúc của thực tế xã hội và xu thế toàn cầu), cần nhìn nhận GDKNS là vấn đề lớn của cả quốc gia, của sự phát triển xã hội Việt Nam hiện nay. Đó là vấn đề của chính sách đào tạo và phát triển nguồn nhân lực, của văn hoá và đạo đức xã hội, và của sự phát triển bền vững của đất nước...chứ không chỉ đơn giản là một số nội dung giáo dục cập nhật, bổ sung một cách "chấp vá, chữa cháy", cũng không chỉ là vấn đề của riêng ngành giáo dục. GDKNS phải là một trong các mục tiêu hàng đầu của đổi mới giáo dục và phải là một Chương trình hành động quốc gia trong giai đoạn đầy mạnh CNH, HĐH đất nước.

▪ Nếu không có một "quy hoạch tổng thể" sẽ không thể có chiến lược, chính sách GDKNS hiệu quả và lâu dài. Chính vì vậy, bước đi tất yếu tiếp theo là xây dựng Giải pháp tổng thể về GDKNS cần có ở Việt Nam và thích hợp với Việt

Nam nằm trong Chiến lược phát triển kinh tế- xã hội bắt đầu triển khai từ những năm 2012- 2015 và có tầm nhìn lâu dài hơn. Một Giải pháp tổng thể về GDKNS như vậy, theo chúng tôi, ít nhất cũng phải là một mô hình ngang tầm với Chiến lược Giáo dục dân số mà đất nước ta đã từng khá thành công trong những năm 80 - 90 và có được những kinh nghiệm quý báu, cần phải sớm đặt lên bàn nghị sự của Chính phủ, của Quốc hội. Thời điểm thích hợp, phải chăng là vào các năm 2011-2012, khi triển khai các nghị quyết Đại hội XI của Đảng CSVN?

▪ Giải pháp tổng thể về GDKNS bao gồm cả 2 loại mục tiêu, mục tiêu tổng thể và mục tiêu trước mắt. Từ đó, thực chất là bao gồm 2 bình diện: Giải pháp tổng thể và Giải pháp tinh thể. Trong đó, Giải pháp tinh thể là một bộ phận hữu cơ của Giải pháp tổng thể.

- Mục tiêu tổng thể về GDKNS quy định toàn bộ nội dung của Giải pháp tổng thể, đó chính là hệ mục tiêu của một Chương trình hành động quốc gia về GDKNS. Như đã nói ở trên, GDKNS thực chất là giáo dục lối sống cho một (và nhiều) thế hệ thanh thiếu niên, do đó, mục tiêu GDKNS phải là một loại mục tiêu chiến lược phát triển giáo dục, nhằm bổ sung, hoàn chỉnh cho các mục tiêu giáo dục toàn diện Đức, Trí, Thể, Mĩ... vốn có. Để đạt các mục tiêu đó, Chương trình hành động quốc gia về GDKNS phải có sự chung tay góp sức của nhiều bộ, ngành và của mọi lực lượng xã hội. Để xây dựng hệ mục tiêu KNS và một Chương trình hành động quốc gia về GDKNS như vậy, Quốc hội, hoặc Chính phủ cần thành lập một cơ cấu chuyên trách liên bộ/ ngành và phải đầu tư một, hay một số dự án nghiên cứu lớn, theo phương thức đã từng thực hiện hiệu quả cho giáo dục dân số, giáo dục môi trường, đổi mới GD THPT... những năm gần đây.

- Mục tiêu trước mắt, cần và có thể làm ngay trong quá trình đang xây dựng giải pháp tổng thể về GDKNS - cũng có thể coi là mục tiêu của một giải pháp tinh thể cho vấn đề GDKNS hiện nay. Kết quả và kinh nghiệm của giải pháp tinh thể sẽ góp phần triển khai thực hiện giải pháp tổng thể về GDKNS (trong một bài viết ở số tạp chí tiếp theo, chúng tôi sẽ bàn về một số nội dung cơ bản của Chương trình GDKNS như là một giải pháp tinh thể khả dĩ cho vấn đề GDKNS hiện nay).

(Xem tiếp trang 59)